

Medieval Manuscripts in Flemish Collections

1000 Jaar handschriften in kaart gebracht

EVA WUYTS & DAVID COPPOOLSE

De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheek heeft het initiatief genomen om middeleeuwse handschriften in Vlaams bezit op een gestandaardiseerde en gecontroleerde wijze in kaart te brengen. De netwerkorganisatie van en voor erfgoedbibliotheek in Vlaanderen zal de beschikbare literatuur bundelen en collecties in situ beschrijven met de inzet van een deskundige registrator en crowdsourcing. Alle data worden via één centrale en duurzame online toegang ontsloten voor de cultureel-erfgoedgemeenschap in Vlaanderen en daarbuiten.

Achtergrond

Middeleeuwse handschriften zijn pronkstukken in Vlaamse erfgoedbibliotheek. Ze zijn historisch zeer waardevol en soms erg attractief, ook vanuit internationaal oogpunt. Vlaanderen speelde in de middeleeuwen dan ook een bijzondere rol – zowel kwantitatief als kwalitatief – met beroemde centra van handschriftproductie, zoals de Duinenabdij, Brugge, Gent en Brussel. Via handelsrelaties en religieuze ordes kwamen hier eveneens prachtige geschriften uit andere contreien terecht.

Op basis van bestaande repertoria zoals *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta* weten we dat tientallen kleine en grotere organisaties in Vlaanderen minstens 2500 handschriften bezitten die niet altijd even gekend zijn. Vooral bij kleinere instellingen is registratie urgent, omdat dit het risico verkleint dat waardevolle stukken ongemerkt verdwijnen. Bij grote instellingen is er minder gevaar, omdat zij meestal over gedrukte catalogi van hun collecties beschikken.

Deze naslagwerken hanteren echter verschillende afbakeningen en de informatie is soms verouderd en onvolledig. Bovendien hebben deze instellingscatalogi meestal een focus op de bibliografische gegevens en de inhoud van de handschriften, terwijl ook codicologische en kunsthistorische informatie nodig is voor erfgoedbeheer en onderzoek. De bestaande digitale catalogi zijn zelden aangepast om deze complexe materialen adequaat te beschrijven. Ook ontbreekt hiervoor vaak de nodige expertise, zeker in kleinere instellingen.

Aanlevering op eigen kracht van collectiedata aan andere platformen (bijv. het CERL Portal) is voor de meeste bibliotheken te hoog gegrepen. Dit alles bemoeilijkt het wetenschappelijk onderzoek en vermindert de internationale positionering van onze collecties en hun zichtbaarheid bij het brede publiek. Ten slotte is registratie een voorwaarde om zelf of samen met andere bibliotheken over te gaan tot collectieafspraken, tentoonstellingen, waardering, conservering of digitalisering.

Ambitieuw project

Medieval Manuscripts in Flemish Collections (MMFC) zal de Vlaamse handschriften toegankelijk maken in een gestandaardiseerde onlinedatabank. De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken brengt nieuwe en reeds beschikbare informatie samen in één digitale toepassing, verifieert die en vult verder aan. Die data worden op hun beurt gedeeld met de brede cultureel-erfgoedgemeenschap, bijvoorbeeld door aggregatie naar andere platformen. MMFC wordt na de *Short Title Catalogus Vlaanderen* (stvc.be), *Abraham* (de catalogus van Belgische Kranten, krantencatalogus.be) en *Collectiewijzer Erfgoedbibliotheken* (collectiewijzer.be), de vierde overkoepelende databank van bibliografisch erfgoed die de organisatie beheert.

Hoofddoel van het project is het realiseren van een volledige, autoritatieve databank van middeleeuwse handschriften die bewaard worden in Vlaamse collecties. Beoemd zijn de handgeschreven documenten uit de periode tussen 600 en 1600, ongeacht hun vorm (codex, rol, ongebonden katernen), hun drager (papyrus, perkament, papier) en hun taal. Louter administratieve stukken zijn uitgesloten. Losse fragmenten worden wel meegenomen, maar privé-aantekeningen in gedrukte werken niet. Een gespecialiseerde registrator zal ter plaatse elk document analyseren (onder andere het bepalen van het correcte aantal bladen, codicologische eenheden, omvang van katernen, aantal kopiïsten, soort en aantal illustraties) en deze bevindingen registreren, ondersteund door experts.

In MMFC wordt ook de reeds gekende informatie bijeengebracht, waaronder de data uit de niet langer toegankelijke databank van Illuminare, Studiecentrum voor Middeleeuwse Kunst, die via dit project duurzaam geborgd worden. De gegevens verhogen de efficiëntie en effectiviteit van het erfgoedbeheer bij onder andere de conservering, de digitalisering, het maken van collectie-afspraken, de waardering, de vindbaarheid en de bruikbaarheid van de Vlaamse handschriftencollecties. Hiermee sluit de vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken aan bij gelijkaardige initiatieven in de ons omringende landen. We zetten prestigieus erfgoed internationaal in de kijker, de registratie verhoogt onze kennis en het verlaagt de kans dat dit erfgoed ongemerkt verdwijnt.

Gefaseerde aanpak

De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken kiest voor een aanpak die op relatief korte tijd een maximaal resultaat oplevert. Tegen eind 2020 wil de Vlaamse overheid, die voor dit project een subsidie van 109.500 euro veil heeft, de eerste resultaten zien. De toelage volstaat niet voor een dergelijk ambitieus project, maar helpt wel om snel de eerste stappen te zetten.

Het projectteam, bestaande uit experts uit (het netwerk van de) Vlaamse erfgoedbibliotheken zal eerst bepalen over hoeveel en welke handschriften het precies gaat. Vertrekpunt is de reeds beschikbare informatie (repertoria, catalogi en de uitgebreide documentatie van Illuminare rond miniatuurkunst en iconografie), die we optimaal hergebruiken. Met de selectielijsten maakt het team een planning voor fase 2. Voor

de basisregistratie zetten ze een eerste versie van de databank op. De beschrijvingen moeten een vaststaand gegevensmodel, duidelijke beschrijvingsregels en gevestigde autoriteitsbestanden gebruiken. Bij gebrek aan een gevestigde beschrijvingsstandaard wordt het model gedefinieerd binnen het project. Vanwege het internationaal belang van dit erfgoed is de beschrijvings- en documentatietaal het Engels.

Vervolgens creëert een deskundige registrator betrouwbare basisbeschrijvingen, in situ aan de hand van het handschrift zelf. Dankzij een basisinvoer met een beperkt aantal verplichte velden (bibliografische beschrijving, trefwoorden en links naar catalogi en gedigitaliseerde werken) hopen we alle handschriften in kaart te kunnen brengen. Binnen de planning geven we prioriteit aan organisaties die erfgoedbeheer niet als kerntaak hebben en collecties die kwetsbaar of niet ontsloten zijn. We maken werkfoto's om beschrijvingen te kunnen verifiëren of om complexe items later te beschrijven. Via een crowdsourcingsinitiatief hopen we ook de (internationale) gemeenschap in te schakelen bij het determineren en beschrijven van (stukken van) handschriften of om aanpassingen voor te stellen op basis van hun eigen onderzoek. De gegevens zijn meteen online raadpleegbaar in de databank.

Open data

Om hun rol bij erfgoedbeheer en onderzoek te kunnen spelen moeten de verzamelde gegevens optimaal ter beschikking worden gesteld. De betrouwbare *MMFC*-gegevens worden daarom als open data via één centraal instrument vindbaar, toegankelijk, interoperabel en vrij herbruikbaar gemaakt. Het rechtenvrij aanbieden van data is maar één stap in de richting van open data. Vorm en inhoud moet zijn afgestemd op de noden van de gebruiker, de gegevens moeten vindbaar zijn via eenvoudige zoekacties, de drempels voor hergebruik moeten zo laag mogelijk zijn, de data moeten duurzaam toegankelijk zijn en gebruikers moeten actief worden uitgenodigd tot hergebruik. Ook hier gaan we gefaseerd te werk.

Bij het opzetten van de eerste versie van de databank kiezen we meteen voor een oplossing die open data als vertrekpunt neemt. Van bij het begin van de registratie zullen de data vrij online beschikbaar en downloadbaar zijn, via persistente URI's. Vervolgens brengen we de data naar zo veel mogelijk bijkomende platforms. We vermelden de dataset in relevante opendatadirectories. Tot slot komen we tot een optimale *linked open data*-infrastructuur. De *MMFC*-databank wordt daarbij geïntegreerd in de nieuwe opendatahub van de VEB. Dat is een 'geïntegreerde gegevensvoorziening' waarbinnen de gebruikte componenten zo nauw mogelijk op elkaar en op externe systemen aansluiten en flexibel kunnen worden aangepast of vervangen in functie van veranderende vereisten.

De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken zette van bij haar oprichting sterk in op digitale technologie. Tien jaar later stellen we vast dat onze data in silo's zitten, dat het onderhoud van onze verschillende databanken duur is en dat onder invloed van de technologische ontwikkelingen de noden van ons doelpubliek veranderd zijn. De ontwikkeling van *MMFC* resulteert in nieuwe investeringen en kosten op de lange ter-

mijn. We grijpen dit aan om binnen de organisatie grondig na te denken over onze diensten, de optimalisatie van onze infrastructuur en het openstellen van onze gegevens. Specifiek voor *MMFC* willen we weten hoe we die duurzaam inzetten: als centrale toegang op Vlaamse handschriften, als dé autoritatieve bron voor informatie over middeleeuwse handschriften in Vlaamse collecties en op interoperabele wijze in de wereldwijde *linked open data cloud*.

Samenwerking

De vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken is een netwerk van en voor erfgoedbibliotheken dat eind 2008 op vraag van de Vlaamse overheid werd opgericht door de overheden van de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience in Antwerpen, de Universiteitsbibliotheken van Antwerpen, Gent en Leuven, de Openbare Bibliotheek Brugge en de Provinciale Bibliotheek Limburg (vandaag de Bibliotheek Limburg Hasselt). Deze partnerbibliotheken vormen de kern van de organisatie maar de werking richt zich op alle erfgoedbibliotheken in Vlaanderen en Brussel. Dat kunnen musea, archieven, documentatiecentra, openbare en universiteitsbibliotheken zijn, maar ook kloosters en abdijen die erfgoedbeheer niet noodzakelijk als opdracht hebben. Want hen verbindt is de zorg voor en het beheer van bibliothecaire erfgoedcollecties.

Als netwerkorganisatie zijn we ervan overtuigd dat onze opdracht slechts door onderlinge samenwerking kan worden gerealiseerd. *MMFC* is hiervan een uitstekend voorbeeld. Voor de subsidieaanvraag contacteerden we verschillende erfgoedbibliotheken in Vlaanderen. Ruim 20 instellingen ondertekenden onmiddellijk een partnerverklaring. Zij stellen hun collecties open en ondersteunen de registrator logistiek en met de aanwezige kennis over de collectie. Maar ook andere Vlaamse erfgoedorganisaties die middeleeuwse handschriften in de collectie hebben kunnen nog instappen. Daarnaast is er een klankbordgroep samengesteld met vertegenwoordigers van partnerorganisaties zoals de Vlaamse Kunstcollectie, de VRB – Expertisehouders Levensbeschouwelijke Collecties en Illuminare, en met experts uit Vlaanderen en daarbuiten rond de meest uiteenlopende disciplines. Zij engageren zich om het projectteam met raad en daad bij te staan. Waar mogelijk zal ook aansluiting gezocht worden bij andere initiatieven in binnen- en buitenland. Samen bundelen we onze krachten om de Vlaamse handschriften de internationale aandacht te geven die ze verdienen.

Adres van de auteurs:

vzw Vlaamse Erfgoedbibliotheken
Statiestraat 179,
2600 Berchem, België

Wenst u op de hoogte te blijven over de voortgang van het project? Meld u dan aan voor de projectnieuwsbrief via mmfc@vlaamse-erfgoedbibliotheken.be.